

УДК 930 : 303.042 : [29] (477)

В.М. ОРЛОВ

ІСТОРІОГРАФІЯ ВАРІАТИВНОСТІ СТРУКТУРУВАННЯ НОВОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ В УКРАЇНІ

Орлов Владлен Миколайович – аспірант кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

У статті здійснено спробу аналізу вітчизняних та закордонних наукових досліджень щодо структурування нової релігійності в Україні та відзначено основні підходи до формування класифікацій щодо громад нових релігійних течій на вітчизняному релігійному ґрунті.

Ключові слова: варіативність, історіографія, нова релігійна течія, нова релігійність, підхід, структурування, Україна.

В статье предпринята попытка анализа отечественных и зарубежных научных исследований по структурированию новой религиозности в Украине и отмечены основные подходы к формированию классификаций общин новых религиозных движений на отечественной религиозной почве.

Ключевые слова: вариативность, историография, новое религиозное движение, новая религиозность, подход, структурирование, Украина.

In the article is to analyze domestic and foreign research on structuring a new religion in Ukraine marked the main approaches to the formation of classifications on communities of new religious movements in the domestic religious grounds.

Keywords: variability, historiography, new religious movement, a new religion, the approach, structuring, Ukraine.

© В.М. Орлов, 2013

Постановка проблеми. У сучасних наукових дослідженнях немає єдиного сталого підходу щодо структурування нової релігійності. Це пояснюється їх значним різноманіттям, синтезом елементів різних релігій, еkleктичним поєднанням наукових джерел та психологічних практик. А також розкидом позицій, відображених у дослідженнях щодо сутності та структурування нової релігійності на вітчизняному релігійному ландшафті, лояльністю до повного заперечення права на існування громад нових релігійних течій (надалі – НРТ). Причому дослідження, котрі ілюструють різні підходи щодо типології нової релігійності, досягли у кількісному еквіваленті критичної точки, тому актуальним є аналіз різних підходів до структурації нових релігійних течій в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний етап відзначається зростанням інтересу до вивчення сутності нової релігійності в Україні згалом та проблемою структурування вітчизняних НРТ зокрема. У цьому аспекті варто виокремити дві категорії історіографічних досліджень щодо НРТ в Україні. Відтак, до першої категорії варто віднести напрацювання історико-релігієзнавчих студій узагальнюючого спрямування, в яких нова релігійність та проблема структурування НРТ в Україні аналізуються у фарватері загально-релігійної ситуації в країні. До вищезазначеної категорії варто долучити праці Н. Белікової [1], В. Єленського, П. Косухи та А. Колодного [15], М. Заковича [5], І. Миговича [8], О. Шуби [16]. Друга категорія досліджень присвячена безпосередньо проблемі нової релігійності в Україні. До когорти подібних розвідок необхідно віднести дослідження російського історика В. Дворникова [2], яке безпосередньо присвячене історії формування нової релігійності в Україні 1990-х років. Цінний матеріал

вміщено у доробку В. Бондаренка [10], Н. Дудар та Л. Филипович [3], В. Єленського [4], С. Качурової [8], А. Сафронова [13], С. Свистунова [14]. Найбільш повну інформацію щодо функціонування окремих громад НРТ в Україні відображено у багатотомних наукових працях серії «Історія релігії в Україні» [6]. Спроба дослідження історіографічного зрізу класифікації нової релігійності також відображена в авторській статті [11]. Утім, на сучасному етапі кількісний склад історіографічних робіт щодо проблеми структурування НРТ в Україні є недостатнім.

Мета дослідження. З вищезазначеного випливає мета дослідження, котра полягає в аналізі різних підходів до класифікації нової релігійності в Україні. Основними завданнями є пошук та детальний усебічний аналіз критеріїв щодо можливості структурування нової релігійності на українському ґрунті, використовуючи загальнотеоретичні напрацювання у царині історії релігії. Здійснення скрупульозного аналізу чітких підходів до нової релігійності відбувається у контексті певного наукового напрямку. Вивчення окремих категорій та самих громад НРТ у контексті проблеми їх структурування реалізується на основі вивчення українських та зарубіжних наукових досліджень. Об'єктом статті є історіографія нової релігійності в Україні. Предметом дослідження виступає історіографічний аналіз варіативності структурування нової релігійності на українській конфесійній мапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відсутність уніфікованих підходів до структурування нової релігійності в Україні спровокувала різні підходи й критерії їх класифікації. Так, українські науковці Н. Дудар та Л. Филипович у авторському дослідженні відзначили існуючу проблему стосовно можливості формулювання критеріїв до структу-

рування громад НРТ. Було запропоновано та проілюстровано три найбільш поширені підходи до структурування нової релігійності, зокрема: соціокультурний, соціально-психологічний та генетичний [3,с.14-19].

Соціально-психологічний підхід, як зазначили у своєму дослідженні Н. Дудар та Л. Филипович [3,с.17], запропонував британський науковець Р.Уолліс [17]. Класифікація, яка ґрунтується на вищевказаному підході передбачає ставлення НРТ до світу: «... 1) заперечують навколишній світ; 2) приймають нормативні цілі і цінності; 3) пристосовуються до навколишнього світу...» [3,с.14-16].

До соціологічного підходу можна віднести типологію української дослідниці релігії С. Качурової, яка поділ нової релігійності, що «... сформувалася у другій половині ХХ століття», інтегрувала у два поняття: «релігійна більшість» і «релігійна меншість». Авторкою була запропонована їх наступна характеристика: «... «Релігійна більшість» – це поняття, що об'єднує усіх віруючих адептів релігії з власною історичною традицією, а «релігійна меншість» характеризує представників нетрадиційної для конкретної країни релігії, однак може бути традиційними для іншого народу...» [8,с.203]. Тобто соціологічний підхід містить загальні позиції НРТ за кількістю і відсотком серед інших релігій або поділ за ознаками традиційності й нетрадиційності.

Одним із перших вітчизняних дослідників, який запропонував генетичний підхід до класифікації нової релігійності в Україні за зовнішніми ознаками, був В. Єленський. Відповідно до поданої класифікації, НРТ можна розподілити на наступні структурні елементи: «1) неоорієнталістські рухи ... адаптують стародавні східні релігійні вчення до сприйняття особою, що сформувалася в царині європоцентристської традиції». У цьому контексті найбільш яскравим прикладом є МТСК ... 2) неопротестантські спільноти...». У цьому контексті, В. Єленським наголошено, що до організацій нової релігійності не варто відносити релігійні громади євангельського спрямування, які набули поширення у Наддніпрянській Україні в останній третині ХІХ століття, а також ті, які не мають жодного відношення до протестантських течій, що активно поширювалися на західноукраїнських територіях і першій чверті ХХ століття...» [4,с.6].

Визначаючи походження НРТ, В. Єленський відзначає: «... Спільноти, створені у нас західними ... північноамериканськими місіонерами порівняно недавно ... 3) неоязичники. Найбільшої активності набули представники РУНВіри ... 4) синтетичні релігії, які намагаються поєднати елементи західної та східної традицій (наприклад, Віра Багаї); 5) сциєнтичні рухи ... До них відноситься Церква саєнтології ... 6) теософські течії ... 7) містико-оздоровчі групи східного і вітчизняного походження ... Найбільш відомим розтиражованим у наш час є вчення Порфірія Іванова ... 8) «тоталітарні» або «деструктивні культи», наприклад «Велике Біле Братство»...» [4,с.6]. У даній класифікації В. Єленського поряд із зовнішніми ознаками можна виокремити еле-

менти так званого принципу розповсюдження. Так, у першому, другому та частково сьомому елементах зазначено про поширення в Україні НРТ закордонного походження шляхом місіонерської діяльності. В іншій частині сьомого підпункту, де вказано про групи вітчизняного походження, серед яких вчення П. Іванова, та у підпункті шостому йде мова про НРТ, які виникли на території СРСР та пострадянського простору. А в третьому та восьмому підпунктах відзначено про НРТ, які виникли на вітчизняних теренах внаслідок геополітичних змін.

Українська науковець-історик Н. Белікова, акцентуючи увагу на неоднорідності нової релігійності в Україні, запропонувала власне бачення класифікації: «... неохристияни, неоорієнтальні групи, неоязичницькі, синтетичні, сциєнтистські, езотеричні, містико-оздоровчі і сатанизм...» [1,с.12].

Український науковець І. Мигович пропонує поділ НРТ, які представлені на українському ґрунті, на п'ять категорій: «... неохристиянські, орієнталістські, синтетичні, езотеричні, рідновірські...» [7,с.47].

Подібне структурування відображено у розвідках за редакцією М. Заковича, котрий запропонував наступну класифікацію НРТ в Україні: «... 1. Неохристиянські рухи на загальнохристиянській основі. 2. Релігії орієнталістського напрямку. 3. Езотеричні об'єднання. 4. Неоязичництво. 5. Синтетичні неорелігії. 6. Саєнтологічні рухи...» [5,с.149-150].

Дослідниками В. Петриком, Є. Ліхтенштейном, В. Гриньком та С. Левченком подано власне структурування НРТ за «сутнісним» (лапки – В.О.) принципом: «... 1) християнські; 2) східного типу; 3) синкретичні; 4) сатанинські; 5) наркологічні; 6) містичні (езотеричні); 7) язичницькі...» [9,с.6-7].

Українські науковці І. Шудрик та А. Щедрін, відображаючи особливості поширення НРТ в Україні та їх характерні риси, запропонували класифікацію, яка складається з п'яти основних категорій: «... 1) неоорієнталістські культи; 2) неохристиянські об'єднання; 3) саєнтологічні культи; 4) нова магія та спиритизм; 5) «сатанинські» (лапки – І.Ш., А.Щ.) групи» [12,с.86].

Подібна типологія нової релігійності на українському ґрунті віддзеркалена у праці 1994 року видання «Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози» за редакцією П. Косухи, В.Єленського та А. Колодного, зокрема: «... 1. Неохристиянські рухи на загальнохристиянській основі. 2. Релігії орієнталістського напрямку. 3. Езотеричні об'єднання. 4. Неоязичництво. 5. Синтетичні неорелігії. 6. Саєнтологічні рухи...» [15,с.244-245].

Український дослідник релігії С. Свистунов, відзначивши активізацію НРТ на фоні кризи християнства, надав перелік ряду основних груп: «... неохристиянські, неоорієнталістські, наукоподібні та синкретичні...». До останніх було віднесено представників Великого Білого Братства і Церкви Останнього Завіту (Віссаріона) [14,с.69].

У праці «Новітні релігії в сучасній Україні», за редакцією В. Бондаренка, запропоновано класифікацію НРТ, поширених в Україні, яка складається

з чотирьох груп, зокрема: «... 1) неохристиянські, 2) орієнталістські, 3) синтетичні, 4) езотеричні...» [10, с.14].

Достатньо цікаву типологію нової релігійності в Україні запропонував український науковець О.Шуба: «... східні (неорієнталістські) течії; течії новітнього західного християнства, переважно неопротестантського типу; неохристиянські угруповання вітчизняного походження; неохристиянські течії проросійської орієнтації; синтетичні (штучні) неорелігійні течії; вітчизняне неоязичництво...» [16, с.182-183]. Посилаючись на класифікацію, запропоновану В. Єленським і В. Перебенесюком, автор відзначає, що «... до цієї класифікації варто додати есцинтичні групи та теософські течії...» [16, с.182-183].

З представниками східної (неорієнталістської) течії О. Шуба ідентифікує Міжнародне товариство свідомості Крішні, послідовників Шрі Чінмоя, Ауробіндо, Саї Баби, Міжнародне товариство «Всесвітня чиста релігія» (Сахаджа-Йога) тощо. Течії новітнього західного християнства неопротестантського штибу в Україні представляють наступні релігійні організації, такі як: ЦІХСОД (мормони), Церква Христа, Церква Філадельфія, Церква Скелі, інші групи харизматичного спрямування. До неохристиянських угруповань вітчизняного походження відноситься Церква «Благодать», «Голгофа», «Нове життя», котрі об'єднані у Собор незалежних євангельських церков. Синтетичні (штучні) неорелігійні течії представлені Всесвітньою Вірою Багаї, Церквою Уніфікації (Муна), Аум Сінрікьо, Великим Білим Братством тощо. Репрезентантами вітчизняного язичництва є РУНВі-

ра, рідновір'я, ладовіра, вогнепоклонники, лицарі сонячного ордену та ряд інших громад. Есцинтичні групи, окрім теософських течій, представлені Церквою саєнтології, вченням Періхів, О. Блаватської, П. Іванова, Дж. Кхуна тощо [16, с.182-183].

Український філософ, езотерик А. Сафронов запропонував класифікацію НРТ, яка складається з восьми категорій: «... неохристиянські, неосхідні, неоязичництво, екуменічні, сатанинські, квазінаукові, квазіокультурні, комерційні...» [13, с.153].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З вищевказаного потрібно наголосити, що соціокультурний та соціально-психологічний підходи відрізняються ставленням до суспільства чи оточуючого світу з боку самих НРТ. Причому соціокультурний підхід пов'язаний зі змінами у суспільстві, ознаками ставлення до суспільства (передбачає кардинальні, реформаційні зміни у суспільстві, навіть ліквідацію суспільства з участю НРТ, відображають загальне ставлення нової релігійності до соціуму: відкритість або ізоляціонізм); соціокультурний підхід, до якого прилучено НРТ за критерієм ставлення до світу (включає наступні ознаки: прийняття навколишнього світу, заперечення й критичне ставлення до нього чи намагання його виправити, внести зміни, орієнтація на пристосування).

Отже, варіативність підходів та структурування нових релігійних течій, поширених на українському ґрунті, найчастіше суголосні із загальносвітовими. Однак здійснення селекції підходів та віднайдення оптимальної класифікації нової релігійності для українського релігійного ландшафту залишається актуальним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белікова Н. Ю. Релігійні конфесії України (кінець 80-х — 90-і роки ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Наталя Юріївна Белікова. — Донецьк, 2001. — 22 с.
2. Дворников В. В. История новых религиозных движений в Украине в 90-е годы XX века : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.03 «Всеобщая история» / Виктор Викторович Дворников. — Воронеж, 2006. — 23 с.
3. Дудар Н. П. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади) / Надія Павлівна Дудар, Людмила Олександрівна Филипович. — К. : Наукова думка, 2000. — 132 с.
4. Єленський В. Доженемо й переженемо Африку? / Виктор Єленський // Людина і світ. — 1994. — № 9. — С. 6—9.
5. Історія і теорія релігії та вільнодумства : [навч. посібник для студ. пед. вищ. навч. закладів / за заг. ред. М. М. Заковича]. — К. : [б. в.], 1996. — 256 с.
6. Історія релігії в Україні : у 10 т. / за ред. А. Колодного ; редкол.: Колодний А. (голова) [та ін.]. — К.: Дрогобич : Коло, 2003 — Т. 10: Релігія і Церква років незалежності України. — 616 с.; Історія релігії в Україні : у 10 т. / за ред. А. Колодного; редкол.: Колодний А. (голова) [та ін.]. — К. : Український видавничий консорціум, 2011 — Т. 7: Релігійні меншини України. — 600 с.
7. Мигович І. І. Свобода совісті: українські реалії (релігія, церкви і атеїзм в українському соціумі) / Іван Іванович Мигович. — К. : ІВЦ ВГО Інтелігенція України за соціалізм, 2009. — 157 с.
8. Качурова С. Новая религиозность и антинomia секулярного государства / Светлана Качурова // Християнство на межі тисячоліть (економічні, правові, історичні та культурологічні аспекти) : матеріали Міжнар. молодіжн. наук.-практ. конф. (15—16 березня 2001 р.) / Ред. кол.: Єрохін С. А., Осічнюк Ю. В., Буряк Л. І. [та ін.]. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2001. — С. 203—205.
9. Нетрадиційні релігійні та містичні об'єднання України : курс лекцій з релігієзнавства / В. М. Петрик, Є. В. Ліхтенштейн, В. В. Гринько, С. М. Левченко ; [під заг. ред. В. М. Петрика]. — К. : [б. в.], 2000. — 226 с.
10. Новітні релігії в сучасній Україні : [зб. матеріалів / ред. кол.: В. Д. Бондаренко (гол. ред.) та ін.]. — К. : ViP, 2000. — 176 с.
11. Орлов В. М. Основні підходи до типологізації та класифікації нових релігійних течій у сучасних українських та закордонних дослідженнях / Владлен Миколайович Орлов // Культура народів Причорномор'я : науч. журн. — Симферополь : Межвузовский центр «Крым», 2012. — № 227. — С. 119—123.
12. Релігія і церква в контексті реалій сьогодення : тези доповідей міжнар. наук. конф. [«Релігія в контексті суспільних і духовних реалій сьогодення»] / НАН України. Інститут філософії ; ред. кол.: А. Колодний [та ін.]. — К. : Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України, 1995. — 96 с.
13. Сафронов А. Г. Психология религии : [монографія] / Андрей Григорьевич Сафронов. — К. : Ника-Центр, 2002. — 224 с. : ил. — (Серия «Новейшая психология» ; Вып. 9).
14. Свистунов С. Поширення неорелігій на фоні кризи християнськості / Сергій Свистунов // Християнство в контексті історії і культури України : зб. матеріалів міжнар. конф. / за заг. ред. А. Колодного, П. Яроцького, О. Сагана. — К. : Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України, 1997. — С. 69—70.

-
15. Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози : [монографія / редкол.: П. І. Косуха та ін.]. — К. : [б. в.], 1994 — Ч. 2. — С. 175—320.
16. Шуба О. В. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз) / Олексій Васильович Шуба. — К.: Криниця, 1999. — 324 с.
17. Wallis R. *The Elementary Forms of the New Religious Life* / Roy Wallis. — London-Boston-Melbourne-Henley : Routledge & Kegan Paul, 1984. — 156 p.